

مقایسه شخصیت حقیقی و حقوقی با شخصیت مجازی از منظری اخلاقی در حقوق ایران

دکتر نجاد علی الماسی*، میر جمیل جلیلی
گروه حقوق، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران
(تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۳/۲۲، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۵/۲۶)

چکیده

زمینه: در نظام حقوقی، شخص تنها بر انسان اطلاق نمی شود. در واقع شخص در نظام حقوق مفهومی عام تر دارد و هم انسان و هم غیر انسان را در بر می گیرد. پژوهش حاضر با هدف مقایسه شخصیت حقیقی و حقوقی با شخصیت مجازی از منظری اخلاقی، به عنوان یکی از مبانی مهم حقوق ایران شکل گرفت. در این راستا با شناخت اخلاق و فلسفه آن و با نگرشی بر نظریه‌های اخلاقی، تاثیر آنها بر مفاهیم شخصیت حقیقی و حقوقی در مقایسه با شخصیت مجازی مورد بررسی قرار گرفت.

نتیجه گیری: از موضوعات مهم مطرح در بحث های فضای مجازی، موضوع شخصیت در این فضا و ابعاد آن است. شخصیت، اخلاق و منش یک مفهوم پیچیده ی جهانی واقعی با پیامدهای مختلف فلسفی و عملی است که در فضای سایر متناظر با جهان واقعی نیز دارای اهمیت است. یکی از معضلات فضای مجازی، در واقع پنهان ماندن هویت افراد است که باعث افزایش احتمال سوءاستفاده از آنها خواهد شد. همچنین تخریب اخلاق اجتماعی نیز یکی از نگرانی‌های موجود است که اگر بدرستی تدبیر نشود پیامدهای منفی گسترده‌ای را به دنبال خواهد داشت. متأسفانه هنوز اشخاص مجازی از منظر حقوقی فاقد چارچوب و مقررات داخلی و بین المللی هستند. این امر باعث شده تا با وجود اینکه براحتی میتوان آثار اقامتگاه، تابعیت، مسئولیتهای امنیتی، مالیاتی و... را در مورد اشخاص حقیقی و حقوقی در قوانین دریافت اما خلا قانونی برای اشخاص مجازی کماکان در امور داخلی و بین المللی محرز است.

کلیدواژگان: شخصیت حقیقی، حقوقی، مجازی، فضای سایبری، رویکرد اخلاقی

سر آغاز

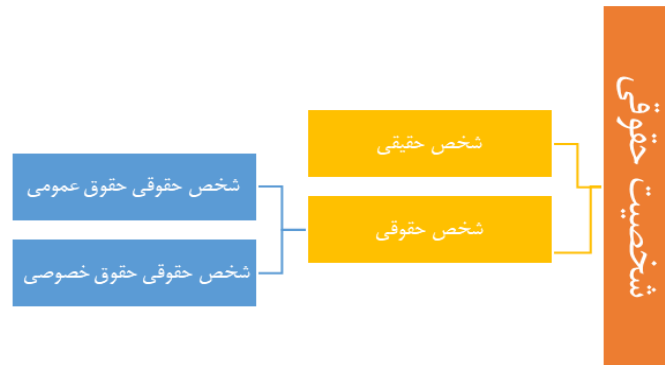
از نظر نویسنده این مقاله فضای سایبری علیرغم چهره فناوری خود محور می تواند پدید آورنده فضایی باشد که در آن اخلاق و روابط اجتماعی افراد تقویت گردد. معمولاً از چنین اخلاقی با عنوان اخلاق سازنده یاد می شود. استفاده از فضای سایبری اخلاق خاص خودش را به شیوه ای خودکار در کاربران به وجود می آورد، کاربرانی که در هر لحظه داده یا اطلاعاتی را تولید می کنند. از اینرو اخلاق فضای سایبری جدای از اخلاق سازنده نیست (۲).

به این منظور در جهان مجازی شخصیت به نوعی ترکیبی از خصایص و ویژگی های دو جهان واقعی و جهان مجازی است. شخص شامل شخص حقیقی^۱ که وجود طبیعی دارد و شخص حقوقی که وجود فرضی و اعتباری دارد.

شخص حقوقی^۲ به دو دسته تقسیم می شود:

از آنجا که فناوری اطلاعات، تحولات سیاسی- اجتماعی^۳ وسیع و شگرفی را پدید آورده است، مشکلات اخلاقی^۴ جدید و منحصر به فردی در این حوزه ایجاد شده که نیازمند رسیدگی است. فناوری اطلاعات نه تنها در چگونگی افعال و اقدامات روزمره تاثیر گذارده؛ بلکه تلقی موجود از آنها را نیز تغییر داده است. برخی از مفاهیمی که در حوزه فلسفه اخلاق^۵ و فلسفه سیاسی، کاربردی خاص داشته اند با پیشرفت فناوری اطلاعات دچار چالش هایی شده اند که از آن جمله می توان به مفهوم مالکیت، مفهوم حریم خصوصی^۶، مفهوم توزیع قدرت، آزادی های اساسی و مسئولیت اخلاقی^۷ اشاره نمود. (۱) دیدگاه اتخاذ شده در این مقاله مبتنی بر قابلیت هایی است که به صورت بالقوه در فضای سایبری وجود دارد و می تواند سبب تسهیل ارتباطات جهانی میان انسان ها، از میان برداشتن تبعیض ها در دستیابی به اطلاعات و در نهایتاً ایجاد جامعه اطلاعاتی جهانی شود.

- شخص حقوقی حقوق عمومی، مانند دولت، شهرداری و شورای اسلامی
- شخص حقوقی حقوق خصوصی مانند شرکت‌های تجاری و غیر تجاری. اشخاص حقوقی مانند اشخاص حقیقی دارای اقامتگاه و تابعیت کشوری می‌باشند. (نگاره ۱)

نگاره ۱: اقسام شخصیت از منظر حقوق

حقوق ناشی از روابط انسانی مثل حق زوجیت باشند. که قانون آن را به رسمیت شناخته و اعمال و اجراء حقوق مزبور را در قانون مدنی به داشتن اهلیت مدنی اشخاص حقوقی می‌گویند مانند انجمن‌ها، شرکت‌ها و مؤسسات و سازمان‌ها به این تعبیر شخص حقوقی موجود اجتماعی و فعالی است که به تجویز قانون و از اجتماع دو یا چند شخص حقیقی ایجاد می‌شود و قانون برای او شخصیت قانونی و اهلیت مدنی جداگانه‌ای قائل شده است و وجود او منشأ آثار و منبع مستقل و جدا از تشکیل‌دهندگان و مؤسسين خود بوده و دارای کلیه حقوق و تکالیفی است که قانون برای اشخاص حقیقی شناخته است که به بیان دیگر، می‌توان گفت وقتی تعدادی از افراد انسان برای هدف یا اهداف مشترکی برابر قوانین و یا اساسنامه و یا قرارداد با هم همکاری و فعالیت نمایند (۴) نتیجه فعالیت‌های گروهی و جمعی آنها به نام و حساب هیچ‌یک از آن افراد گذشته نمی‌شود بلکه به نام و به عنوان شخص حقوقی محسوب می‌شود. در واقع اعلام اراده نیز اهمیت ندارد بلکه هر وسیله که دلالت بر قصد انشای افراد کند، می‌تواند موجد آثار حقوقی گردد. حال در قراردادهای الکترونیک اراده افراد از طریق ابزارهای الکترونیک تالاقی کرده و آثار حقوقی به بار می‌آورند (۵). مانند اینکه تعدادی از افراد به نام پزشک، پرستار و پرسنل اداری برای انجام خدمات پزشکی با هم همکاری نموده و به معاینه و معالجه افراد مریض اقدام نمایند. کلیه اقدامات آنها به بیمارستان یا مؤسسه بهداشتی درمانی انجام می‌شود و یا اینکه تعدادی از افراد هر یک سرمایه‌ای را فراهم نمایند و با مجموع سرمایه به فعالیت‌های تجاری براساس قوانین و مقررات تجارت بپردازند. نتیجه فعالیت‌های آنها به نام و حساب شرکت تجاری محسوب می‌شود. بنابراین اشخاص حقوقی دارای همان حقوق و وظایفی هستند که افراد حقیقی دارند به جز حقوقی که منحصراً ملازمه با فطرت و سرشت انسانی دارد و مختص فرد زنده یعنی انسان و شخص حقیقی می‌باشد که در این زمینه ماده ۵۸۸ قانون تجارت چنین می‌گوید :

قانون تجارت همان حقوق و تکالیفی را که برای اشخاص طبیعی قائل است برای اشخاص حقوقی قائل می‌باشد، بجزء حقوق و تکالیفی مانند حق ابوت، حق زوجیت که بطور طبیعی فقط انسان‌ها می‌توانند داشته باشند. در این تحقیق سعی بر آن شد تا تفاوت میان شخصیت مجازی با شخصیت حقیقی و حقوقی روشن شود و رویکرد اخلاقی نسبت به هر یک مورد بررسی قرار گیرد .

اشخاص حقیقی و حقوقی

اولین قسم از اقسام شخصیت در حقوق، شخص حقیقی است. در واقع همه افراد بشر، شخص حقیقی محسوب می‌شوند. انسان از زمانی که متولد می‌شود تا زمانی که از دنیا می‌رود دارای شخصیت حقیقی است. قانون به او شایستگی این را داده است تا بتواند صاحب یک سری حقوق و تکالیف شود. حال با توجه به تعریفی از شخص حقیقی کردیم، تعریف شخص حقوقی سخت به نظر نمی‌رسد. دومین نوع از انواع شخصیت در حقوق، شخصیت حقوقی است. فرض کنید تعدادی از افراد با یک هدف مشخص اقدام به تاسیس یک شرکت یا موسسه می‌کنند. مثلاً یک شرکت تضامنی یا یک شرکت مسئولیت محدود یا یک موسسه انتفاعی. این شرکت یا موسسه ایجاد شده، انسان نیستند تا بتوانند صاحب حق و حقوق شوند و مانند انسان‌ها وجود طبیعی هم ندارند اما از نظر اعتباری دارای شخصیت هستند. (۳) یعنی حقوق آنها را شایسته داشتن یک سری حقوق و تکالیف می‌داند، بنابراین می‌توانند دارای شخصیت باشند که به آن، شخصیت حقوقی می‌گویند. طبق ماده ۵۸۸ قانون تجارت، شخص حقوقی می‌تواند دارای کلیه حقوق و تکالیفی شود که قانون برای (اشخاص حقیقی) قائل شده است. مگر حقوق و وظایفی که بر اساس طبیعت انسانی، فقط انسان می‌تواند دارای آن حقوق باشد. بنابراین شخصیت حقوقی هم تولد و خاتمه دارد و می‌تواند اقامتگاه و تابعیت داشته باشد اما نمی‌تواند مانند اشخاص حقیقی دارای

انسان ممکن است دارای آن باشد مانند حقوق و وظایف ابوت، بنوت و امثال ذلک " یعنی میتوانند دارای حقوق و تکالیف اشخاص طبیعی و حقیقی باشند (اهلیت قانونی) ولی تا زمانی که به ثبت نرسیده‌اند، شخصیت حقوقی پیدا نمیکنند. ماده ۱۹۵. ق. ت - " ثبت کلیه شرکتهای مذکور در این قانون (قانون تجارت) الزامی و تابع جمیع مقررات قانون ثبت شرکتهاست " برابر با مادهی ۵۸۸ ق.ت: «شخص حقوقی می‌تواند دارای کلیه حقوق و تکالیفی شود که قانون برای افراد قائل است مگر حقوق و وظایفی که بالطبع فقط انسان ممکن است دارای آن باشد مانند حقوق و وظایف ابوت (پدری) و بنوت (پسری) و امثال ذلک. بنابراین شخص حقوقی می‌تواند نامی داشته باشد. شخص حقوقی دارای تابعیت کشور خاصی است. هم چنین شخص حقوقی دارای اقامتگاه است که طبق قانون مدنی مرکز عملیات او است. شخص حقوقی می‌تواند مالک، بدهکار یا بستانکار باشد و در حدود صلاحیت و هدف خود اعمال حقوقی انجام دهد. از آنجا که شخص حقوقی نمی‌تواند مستقیماً حقوق خودش را اجرا کند و اعمال حقوقی انجام دهد، قانونگذار در مادهی ۵۸۹ ق.ت مقرر می‌دارد: «تصمیمات شخص حقوقی به وسیله مقاماتی که به موجب قانون یا اساسنامه صلاحیت اتخاذ تصمیم دارند گرفته می‌شود.» مثلاً در موقوفات اخذ تصمیم و انجام دادن اعمال حقوقی با نماینده‌ی موقوفه، یعنی متولی یا متصدی منصوب از سوی سازمان حج و اوقاف است (۱۰).

شخصیت مجازی

جهان امروز، جهانی است که به تکرار ارزشها دچار شده است، جهانی چند پاره و جهانی با شیوه‌های متعدد زندگی، جهانی که به قول سارتر ارزشها مقدم بر ما نیستند بلکه متاخر بر ما هستند. لذا عصری که در آن زندگی می‌کنیم جامعه شبکه‌ای نام گرفته است، ارزشها هر روز باز تعریف می‌شوند، و این ارزشها نقش تعیین کننده‌ای در شکل‌گیری هویت ما دارند. در واقع امروزه رسانه‌ها، مرزهای جغرافیایی، فرهنگی و سیاسی را درنوردیده‌اند و با گسترش فزاینده و روز افزون خود از حوزه اجتماعی سیاسی فراتر رفته و هویت انسان معاصر را نیز تحت تاثیر قرار داده‌اند؛ به طوری که میتوان هویت انسان مدرن را هویت رسانه‌ای شده، نام گذاشت. لذا بیش از هر زمان دیگر، نیاز به نمایاندن هویت‌ها و تأیید و تصدیق آن توسط دیگران در درون شبکه‌ها وجود دارد که از آن می‌توان به عنوان نیروی بنیادین برای شناخت جهان و شناساندن خود به دیگران بهره جست. در این میان شبکه‌های اجتماعی از سال ۲۰۰۵ به بعد بیشترین کاربران اینترنتی را به خود اختصاص داده و با ایجاد یک جامعه مجازی و گروه‌های هم فکر، نقش فراوانی در ایجاد هویت افراد ایفا نموده‌اند (۱۱). هویت، ابتدا با شکل‌گیری یک پروفایل ساخته می‌شود و سپس عاملی برای برقراری ارتباط شما با سایر افراد در دنیای مجازی می‌شود. در واقع تمامی اعمال و رفتار شما در دنیای مجازی، شخصیت شما را شکل می‌دهد و چه بسا تعامل مجازی چندین ساله‌ای را به وجود آورد.

شخص حقوقی می‌تواند دارای کلیه حقوق و تکالیفی شود که قانون برای افراد قائل است مگر حقوق و وظایفی که بالطبع فقط انسان ممکن است دارای آن باشد مانند حقوق و وظایف ابوت و بنوت و غیره به این جهت گفته می‌شود اشخاص حقوقی مانند اشخاص حقیقی به وجود می‌آیند، زندگی می‌کنند و می‌میرند و به وجود آمدن آنها در حقیقت تشکیل و ثبت قانونی آنها است و زندگی و حیات آنها همان فعالیتی است که برای رسیدن به اهداف خاص خود عهده‌دار می‌گردند و مرگ اشخاص حقوقی هم انحلال آنها است (۶). بدایت اشخاص حقوقی بر دو قسم اند اشخاص عمومی و اشخاص حقوق خصوصی که اشخاص حقوق عمومی مثل دولت و شهر و دانشگاه و اشخاص حقوقی خصوصی مثل شرکتهای وانجمن‌ها تقسیم میشوند (۷). اکنون با توجه به مطالب فوق‌الذکر و اشکالات وارده بر تعاریف ارائه شده و در صورت انطباق الفاظ قرارداد و عقد، به نظر می‌رسد می‌توان عقد را چنین تعریف نمود. «عقد عبارت است از توافق اراده دو طرف به منظور ایجاد یک اثر حقوقی، اعم از این که این اثر به وجود آمدن، تغییر یا سقوط تعهد باشد، یا به وجود آمدن، تغییر یا سقوط یک حق عینی مانند مالکیت و غیر آن» (۸).

انواع اشخاص حقوقی

اشخاص حقوقی عبارتند از اجتماع عده‌ای از افراد انسان یا تمرکز اموال به منظور انجام مقاصد خاص، اعم از انتفاعی یا غیر انتفاعی مانند موسسات دولتی، شرکتهای تجاری، شهرداریها، انجمنها، سازمانها و بنگاهها. بنابر تعریف مذکور اشخاص حقوقی یا به موجب قانون خاص (حقوق عمومی) بوجود می‌آیند و یا با رعایت مقررات عمومی (حقوق خصوصی) از قبیل قانون ثبت شرکتهای تجاری و یا آییننامه ثبت انجمنها و موسسات غیر تجاری تشکیل میشوند و قانون برای آنان شخصیت حقوقی و اهلیت مدنی قائل است. ماده ۵۸۳ قانون تجارت - کلیه شرکتهای تجاری مذکور در این قانون شخصیت حقوقی دارند. ماده ۵۸۴ قانون تجارت - تشکیلات و موسساتی که برای مقاصد غیر تجاری تأسیس شده یا بشوند از تاریخ ثبت در دفتر ثبت مخصوصی که وزارت عدلیه معین خواهد کرد، شخصیت حقوقی پیدا میکنند. ماده ۵۸۸ قانون تجارت - شخص حقوقی میتواند دارای کلیه حقوق و تکالیفی شود که قانون برای افراد قائل است مگر حقوق و وظایفی که بالطبع فقط انسان ممکن است دارای آن باشد مانند حقوق و وظایف ابوت و بنوت و امثال ذلک. اشخاص حقوقی که از اجتماع اشخاص حقیقی و تحت شرایطی خاص به وجود می‌آیند و به ثبت میرسند دارای شخصیت مدنی مستقل و منفک از ایجاد کنندگان آن میباشند، ممکن است سالهای متمادی پس از فوت موسسین آن به حیات بازرگانی و اقتصادی و سیاسی خود ادامه دهند. آنها مانند اشخاص حقیقی دارای نام خاصی هستند که دیگران نمیتوانند آن نام را اختیار کنند (۹).

پس اشخاص حقوقی موسسات یا شرکتهایی هستند که بر طبق ماده ۵۸۸ قانون تجارت: ... " میتواند دارای کلیه حقوق و تکالیفی شود که قانون برای افراد قائل است مگر حقوق و وظایفی که بالطبع فقط

هویت مجازی شما، در شکل گیری شخصیت واقعی تان در دنیای واقعی هم متأثر است. قاعدتاً شما برای یک عمر نمی‌توانید دو هویت مجزا داشته باشید. به عنوان مثال اگر شما یک شخصیت دانشگاهی یا یک انسان با اخلاق و فرهیخته باشید، نمی‌توانید رفتاری ناهنجار از خود در دنیای مجازی نشان دهید چرا که این گونه رفتارها قطعاً شخصیت واقعی شما را مخدوش می‌سازد. به اعتقاد بسیاری از جامعه‌شناسان عرصه فناوری اطلاعات و ارتباطات، شخصیت واقعی فرد، در شکل گیری هویت مجازی او تأثیر گذار است و نقش عامل را ایفا می‌کند. لذا برای فعالیت در دنیای مجازی بهتر است این موضوع را در نظر داشته باشید که تمامی رفتار و اعمالتان در دنیای مجازی، هویت تان را ساخته و تصویری از شما در اذهان سایرین به وجود می‌آورد. چه بسا افرادی هستند که فرسنگ‌ها از شما فاصله دارند و یا اینکه هرگز شما را ملاقات نکرده‌اند، اما بر اساس پروفایل و شخصیتی که در فضای مجازی از خود بر جای گذاشته‌اید، شما را قضاوت می‌کنند (۱۲).

از جایگاه شخصیت الکترونیکی^{۱۰} تعاریف دیگری قابل تصور است:

- رکنهای الکترونیکی که در فضای سایبری و مجازی با بکارگیری از فناوریهای اینترنتی بدون داشتن تابعیت یا اقامتگاه و در زمینه‌های مختلف فعالیت می‌کنند (۱۳).

- رکنهای الکترونیکی که بدون احراز تابعیت و اقامتگاه اقدام به هک نمودن مسایل اطلاعاتی سایر کشورها، سازمانها، نموده بطوریکه در مواقعه ای با این عمل صاحب اطلاعات ارزشمند مادی و معنوی غیر قابل باوری می‌رسند (۱۴).

- رکنهای الکترونیکی که با ورود به سامانه اطلاعاتی، اجتماعی و اقتصادی سایر کشورها، سازمانها و شرکتها با تخریب بخش یا تمام سیستم اطلاعاتی موجب اختلال ویا تعطیلی مالی بانکی، صنعت حمل نقل دریایی، هوایی ویا صنعت میگردند ویا ایجاد خسارات فراوان منبع فعالیت دقیقاً مشخص نمیگردد (۱۵).

- رکنهای الکترونیکی که با مدیریت دقیق و بدون رعایت ماده ۳ قانون ثبت شرکتهای ایران بدون داشتن نمایندگی و شعبه اقدام به انجام فعالیتهای کلان و متوسط اقتصادی، اجتماعی به فراخور فرهنگ مردم یک ملت نموده و فاقد هرگونه مسئولیت مدنی، کیفری، امنیتی وحتی مالی مالیاتی خود میباشند (۱۶).

از طرفی گاهی موضوع فعالیت شرکت های تجارتي، بدون در نظر گرفتن الزامات ناظر بر شرکت های سهامی خاص، با مسئولیت محدود و مؤسسات غیرتجاری و دیگر انواع شرکت ها با ایراداتی مواجه می‌گردد که با عنایت به مرجع اعلامی بودن مراجع ثبتی، ورود ماهیتی به مقاصد و اهداف تجاری و غیرتجاری در زمان ثبت انواع شرکت ها و مؤسسات غیرتجاری از سوی مراجع ثبتی با ابهام مواجه می‌باشد. بعضی از حقوقدانان در این که شرکت‌های الکترونیکی تابعیتی داشته باشد، تردید

کرده‌اند و اصولاً استعمال لفظ تابعیت را در مورد شرکت الکترونیکی غیر صحیح تلقی می‌کنند. به نظر این دسته تابعیت رابطه‌ای است حقوقی که کشور خاصی را به یکی از اعضای تشکیل دهنده جمعیتش مرتبط می‌کند. این ارتباط جنبه معنوی دارد و میان دولت و افراد انسانی تابع آن که دارای احساسات و علائق هستند، برقرار می‌گردد. که این در مورد شرکت صدق نمی‌کند و این به این معنی است که تابعیت شرکت وجود ندارد. اما دسته دیگر این فکر را مورد انتقاد قرار داده و قیاس میان تابعیت شرکت‌ها و تابعیت افراد را نادرست دانسته‌اند. ابتدایی‌ترین تأثیر شبکه‌های اجتماعی^{۱۱} اینترنتی بر کاربران این است که شخصیت فعلی او را به چالش می‌کشند؛ ابتدا کاربر را از خود واقعی تهی می‌کنند و سپس به او فرصت می‌دهند خود ایده‌آش را بروز دهد، در حالی که به‌طور ناخودآگاه، این خود جدید در فضای گفتگویی شبکه‌های اجتماعی بر ساخته شده است. شبکه‌های اجتماعی صحنه‌ای فراهم می‌آورند که کاربران می‌توانند از هر جنسیت، سن، طبقه اجتماعی، نژاد و قومیتی که باشند، در آن ظاهر شوند و نقش دلخواه خود را بازی کنند. در این سطح، شبکه‌های اجتماعی مجازی، کاربر را به‌شهویتی فرم‌دار شده با مشخصات منحصر به فرد سوق می‌دهند. در واقع با شبکه‌های اجتماعی مجازی این قابلیت به فرد داده می‌شود تا خود را هر گونه که می‌خواهد، فراتر از شخصیت واقعی خود در جهان فیزیکی بازتعریف و روایت کند. بنابراین، با قبول این فرض که شبکه‌های اجتماعی اینترنتی در درون جامعه مصرفی خلق شده‌اند، خود منشأ بازتولید مکرر چنین جامعه‌ای می‌شوند. زمانی، تلقی منتقدین فرهنگی این بود که چون فضای مجازی عرصه‌ای است که مهندسان فنی و نه مهندسان فرهنگی آن را ساخته‌اند، بنابراین نقطه ضعف آن عدم وجود روایت است. اما امروز دنیای مجازی آن‌چنان با زندگی و فرایند شخصیت سازی بشر درآمیخته است که نه تنها روایت‌های بی‌شمار در آن قابل درک است، بلکه این روایت‌ها بر روایت دنیای واقعی پیشی گرفته‌اند؛ چنان‌که بودیاری از «فراواقعیت» مجازی سخن می‌گوید و به‌قول آنجل آدریان، همان‌قدر که تجارت الکترونیک از تجارت جدا نیست، شخصیت الکترونیکی در فضای مجازی نیز از شخصیت واقعی قابل بازشناسایی نیستند (۱۷). در مورد ارزش اثباتی امضای الکترونیکی همانند امضاء دستی در مقام دعوی یل دفاع قابل استفاده باشد از یکسری شرایط امضای دستی مثل منحصر بفرود بودن، قدرت تعیین هویت و عدم امکان جعل توسط دیگران برخوردار باشد. البته تامین ای شرایط ناظر به مسایل فنی است (۱۸). در واقع آثار امضاء در قراردادهای و عقود برابر ماده ۱۸۳ قانون مدنی اینگونه تعریف کرده است «عقد عبارتند از اینکه یک یا چند نفر در مقابل یک یا چند نفر دیگر تعهد بر امری نمایند و مورد قبول آنها باشند» کاتوزیان ناصر علاوه بر تغییر دیدگاه‌های کلان اقتصادی، تجارت بین‌الملل نیز رونق گرفته و با عدم دخالت دولت حالت‌های متفاوتی را تجربه نمود، با رونق و گسترش تجارت بین‌الملل ابزار و لوازم دیگری به کار آمدند که از جمله می‌توان به فن‌آوری‌های نو مبادله‌ای و سازمان‌های مهم بین‌المللی نظیر سازمان تجارت جهانی^{۱۲} اشاره نمود که همواره تلاش می‌نمایند جریان مبادله کالا و خدمات را بین کشورها تسهیل نمایند و هم

ذیل است که در صورت نداشتن اقامتگاه از موارد ذیل محروم میگردد(۲۱):

۱. تعیین تابعیت شرکت مستلزم مشخص نمودن اقامتگاه آن است. ۲. طلبکاران شرکت برای اقامه دعوا علیه شرکت می توانند به دادگاهی که اقامتگاه شرکت در حوزه آن واقع است مراجعه کنند. همچنین است دعوی مربوط به اصل شرکت و دعوی بین شرکت و شرکاء و اختلافات حاصله بین شرکاء. ۳. دادگاه صالح برای صدور حکم ورشکستگی شرکت دادگاه محل اقامت شرکت است. ۴. صلاحیت محلی اداره متولی ثبتی در خصوص تأسیس و تغییرات اشخاص با توجه به اقامتگاه شرکت اقدام گردد.

با جمیع موارد فوق در رویه عملی در محاکم قضایی و همچنین دستگاه های حاکمیتی، اقامتگاه اشخاص مجازی بر مبنای آدرس شرکت که در مرجع ثبت شرکت ها به ثبت می رسد، تشخیص داده می شود و تا زمانی که آدرس و محل اصلی شرکت نزد مرجع ثبت شرکت ها ثبت و در روزنامه رسمی منتشر نگردد به عنوان اقامتگاه شرکت تلقی نمی گردد. با این فرض ما هزاران شرکت های مجازی الکترونیکی در دنیا داریم که در یک اتاق با بهره گیری از فناوری اینترنتی در کل کشورها فعالیت مینمایند. بدون اعلام اینکه اقامتگاه و تابعیت مشخصی داشته باشد. لیکن عملکرد اقتصادی، اجتماعی و... موثر در دنیا ایجاد مینماید. بایستی مسولیت فعالیت اینگونه اشخاص مجازی در کجا تعیین شود. ممکن است این اشخاص دارای شرکت های غیر رسمی و ثبت نشده بوده لیکن بعلت گستره فعالیت در فضای باز اینترنتی همانند سایر شکتهای رسمی و قانونی مشغول فعالیت باشند حتی به هیچ سازمان داخلی و بین المللی پاسخگو نباشند.

رویکرد اخلاقی در شخصیت حقیقی و حقوقی و مجازی

نقش پررنگ اشخاص حقوقی در ارائه خدمات اینترنتی و شمار رو به تزايد آنها در فضای مجازی، قانونگذار را بر آن داشت تا مسئولیت کیفری آنان را در خصوص ارتکاب جرایمی چون دسترسی غیرمجاز، شنود غیرمجاز، جاسوسی، جعل، تخریب و اخلال در دادهها یا سامانه-های رایانه‌ای یا مخابراتی، سرقت، کلاهبرداری، جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی، هتک حیثیت و نشر اکاذیب با تصویب قانون جرایم رایانه‌ای در سال ۱۳۸۸ به رسمیت بشناسد. با این وصف، این مصوبه اولین اقدام قانونگذاری ایران در راستای قاعده‌مندسازی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی محسوب می‌شود. هر چند نسبی‌گری این قانون، مانع تبدیل شدن مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی به یک قاعده فراگیر و عام الشمول شد، با این وجود، تلاش مقنن در این حوزه و اقدام او در جهت برداشتن گام نخست، قابل تحسین به نظر می‌رسد. چندانکه این حرکت، راه را برای پذیرش مسئولیت اشخاص مذکور در قبال عموم جرایم در قانون مجازات اسلامی (تبصره ماده ۱۴ و مواد ۲۰ الی ۲۲ و ۱۴۳) هموار ساخت. البته در همین قانون نیز مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی پیرامون جرایم رایانه‌ای به طور مستقل مورد حکم قرار گرفته

چنین پدید آمدن نظریه‌ها و افکار نو در رشته‌های همچون «حقوق تجارت بین‌المللی»^{۱۳} که شاید یکی از مهم‌ترین اهداف آن تضمین درستی و صحت مبادلات تجاری است که با تنظیم قواعدی در قالب کنوانسیون‌های منطقه‌ای و جهانی نظیر کنوانسیون بیع بین‌الملل و عهدنامه روم ۱۹۸۰ و عهدنامه بروکسل و غیره سعی در ایجاد آن دارند.

تعیین اقامتگاه اشخاص حقیقی و حقوقی در مقایسه با اشخاص مجازی در حقوق ایران

در حقوق داخلی، اقامتگاه شخص در امور مختلف از جمله آیین دادرسی دارای اثر و اهمیت بوده که موارد عمده آن به این شرح است: طبق یک اصل حقوقی «دادگاه صلاحیت‌دار دادگاه اقامتگاه خوانده است»، چنانکه ماده ۲۱ قانون آیین دادرسی مدنی نیز به این اصل اشاره کرده است (۱۹). نتیجه اصل یاد شده آن است که اگر خوانده به صلاحیت محلی دادگاه ایراد کند و دادگاه با بررسی موضوع تشخیص دهد که اقامتگاه وی در حوزه قضایی دیگری است، پرونده را به مرجع صالح ارسال می‌کند. با وجود این، در مواردی که شخص حقوقی دارای شعبه‌های متعدد در محل‌های مختلف است، برای اشخاص دشوار است که به جای طرح دعوی در محل وقوع آن شعبه، در مرکز اصلی و اقامتگاه آن طرح دعوی کنند. از این‌رو، قانون‌گذار در اینگونه موارد تصریح می‌کند: اگر شرکت دارای شعب متعدد در جاهای مختلف باشد، دعوی ناشیه از تعهدات هر شعبه با اشخاص خارج باید در دادگاه محلی که شعبه طرف معامله در آن واقع است، اقامه شود، مگر آنکه شعبه نامبرده برچیده شده باشد که در این صورت دعوی نامبرده نیز در مرکز اصلی شرکت اقامه خواهد شد.

۱. کلیه اوراق قضایی و اعلامیه‌ها اعم از اخطاریه، احضاریه، احکام و قرارهای صادره از محاکم، هر نوع اجرائیه و نیز اظهارنامه در اقامتگاه شخص به وی ابلاغ می‌شود.

۲. امور مربوط به غایب مفقود الاثر راجع به دادگاهی است که آخرین اقامتگاه غایب در آن محل بوده است.

اگر شرکت الکترونیکی در ایران دارای اقامتگاه نباشد، خواهان می‌تواند دعوی خود را به ترتیب در دادگاه محل سکناى موقت وی، و در صورت نبودن آن در دادگاهی که وی در حوزه آن مال غیرمنقول دارد، و در صورت نداشتن آن در دادگاه اقامتگاه خود طرح کند. (۲۰) از طرف دیگر هر دادگاه برای یافتن قانون حاکم بر دعوی بین‌المللی، قواعد حل تعارض قوانین کشور خود را ملاک قرار می‌دهد. بنابراین، پس از احراز دادگاه صالح، قانون صالح و حاکم نیز معین می‌گردد. از این‌رو، می‌توان گفت که اقامتگاه به طور غیرمستقیم در تعیین قانون حاکم بر شرکتهای الکترونیکی مؤثر است. از آثار مهم اقامتگاه در شرکتهای الکترونیکی نقش آن در تابعیت است. در مورد شرکتهای الکترونیکی در کشورهایی چون ایران اقامتگاه یکی از عوامل تعیین کننده تابعیت است، یعنی شخص حقوقی تابعیت کشوری را داراست که اقامتگاهش در آن جا واقع است. مهم ترین فایده های تعیین اقامتگاه اشخاص مجازی به شرح

است (مواد ۷۴۷ و ۷۴۸ تعزیرات). با این مقدمه، موضوعی که در این قسمت مجال تأمل دارد، بررسی شرایط تحقق مسئولیت کیفری و مجازات شخص حقوقی در قبال ارتکاب جرایم موصوف است (۲۲). امروزه اخلاق فردی^{۱۴} و اجتماعی به دلیل ظهور فن آوری های اطلاعاتی و ارتباطی نوین و از جمله در فضای مجازی مورد تهدید جدی قرار گرفته است. این تهدیدات می تواند اثرات جبران ناپذیری بر شئون مختلف جامعه داشته باشد. با این حال در قواعد ناظر بر حمایت از حریم خصوصی، حمایت از این حق در فضای مجازی کمتر مورد توجه قرار گرفته است (۲۳). یکی از روش های حمایت از این حریم، توجه و ترویج هنجارها و ارزش های اخلاقی است که باید از سوی کاربران و مدیران در فضای مجازی مورد توجه قرار گیرد که درونی شدن این ارزش ها در افراد، سبب امنیت بیشتر این فضا می گردد. هر چند در کشورهای غربی، تنها از اوایل دهه ۱۹۰۰ به حق حریم خصوصی توجه شده است، اما حمایت از این حق و عدم مداخله در حریم شخصی دیگران از آغاز نزول قرآن در آموزه های ارزشمند اسلام مورد توجه بوده است. در آیات قرآن کریم، سنت پیامبر اسلام (ص) و ائمه اطهار (ع) و سیره مسلمانان می توان توصیه های فراوانی را در پرهیز از نقض مصادیق مختلف حریم خصوصی یافت.

از دیدگاه علم اخلاق^{۱۵}، اشخاص حقیقی دارای یک هویت و خود فردی و نیز دارای یک هویت و خود اجتماعی هستند یعنی یک شخصیت حقیقی فردی و یک شخصیت اجتماعی و صنفی دارد که می توان شخصیت مجازی فرد را در این هویت اجتماعی جای داد. به همین جهت شخص همانگونه که موظف به خودشناسی، خودآگاهی و خودسازی فردی است موظف به خودشناسی، خودآگاهی و خودسازی اجتماعی است. همان گونه که به عنوان یک انسان باید از ظرفیت ها، دارایی ها، فرصت ها، نیازها، استعدادها، بایسته ها، وظایف و کاستی های خود اطلاع داشته باشد به عنوان یکی از اعضای پیکره اجتماع نیز لازم است ارزش خود را در حیات اجتماعی بالا برد. انسان، به اقتضای انسانیت خود به عنوان یک فرد و فارغ از عضویت در اجتماع بشری موظف است برای دستیابی به هدفی بلند، مسیری را طی کند؛ مرد و زن، پیر و جوان، شهری و روستایی، کاسب و کارمند و کارگر و معلم در اصل این وظیفه تفاوتی ندارند؛ زیرا همه در انسانیت مشترک اند. آن هدف بلند همان حیات طیبه است. انسان حتی اگر دور از آبادی به سر برد و در جزیره تنهایی زیست کند، به حکم انسانیت خویش موظف به خودسازی و تحصیل حیات طیب و کمالات اخلاقی است. انسان همچنین موظف به "حضور اجتماعی" است و به مقتضای سرشت اجتماعی خویش، به عنوان یک فرد، وظیفه دارد در اجتماع زندگی کند. کمال مطلوب انسان نیز در گرو همین زندگی اجتماعی رقم خورده و با حضور در میدان اجتماع قابل دستیابی است. همین انسان، آنگاه که با جامعه مرتبط میشود و به عنوان عضوی از پیکره اجتماع در می آید، تعریف تازه ای می یابد و وظایف جدیدی بر دوش می گیرد. اینک نه به حکم انسانیت، بلکه به مقتضای حضور اجتماعی اش وظایفی دارد. مثلاً

موظف است که حقوق دیگران را رعایت کند، به نیازهای هموعان خویش توجه داشته باشد و در صدد ارائه خدماتی به آنها باشد (۲۴). امروزه، ضرورت حکومت اصول اخلاقی بر آثار حقوقی فضای مجازی نظیر اینترنت، اینستاگرام، تلگرام، یوتیوب، واتس آپ و ... احساس می شود. زیرا، مشکلات عدیده ناشی از آثار حقوقی مذکور، روابط اشخاص را مبهم و مناقشه بر انگیز نموده اند. به گونه ای که ارائه مدل نوینی از کاربرد اخلاق در فضای مجازی را می طلبد (۲۵) به دلیل غیرحضور بودن مبادلات مشتری با مشتری، بنگاه با بنگاه، دولت با بنگاه، دولت با کارمند در فضای مجازی، رعایت اصول اخلاقی باعث افزایش حس اعتماد، انعطاف پذیری، سرعت کارها و کاهش فساد اداری و تجاری در آثار حقوقی فضای مذکور می شود. با تبدیل اخلاق (وجدان فردی و اجتماعی) به قانون، می توان شخصیت مجازی که اصول اخلاقی اساسی را رعایت نکرده را محکوم و ملزم به جبران خسارات ناشی از تاثیرات حقوقی شخص متضرر کرد. این تاثیرات حقوقی، پس از انتساب داده پیامها به اشخاص حقیقی یا حقوقی، صورت می گیرد. با نگرش مثبت و سازگاری خلاقانه اخلاق محور بین منافع فردی و سازمانی اشخاص در استفاده از امکانات سخت افزاری - نرم افزاری فن آوری اطلاعات برای ایجاد تاثیرات حقوقی در فضای مجازی، بهره‌وری به حداکثر رسیده و در چنین شرایطی، طبیعی است که برای تنظیم روابط اجتماعی در شبکه‌های مجازی نیاز به قواعد بیشتری خواهد بود. (۲۶)

نتیجه گیری

تعهدات ناشی از تراضی الکترونیکی بر مبنای وجدان های فردی - اجتماعی و پذیرش اخلاق محور شروط منصفانه، حفظ حریم خصوصی و سایر رفتارهای مطلوب و زیبای اخلاقی، باید از معیارهای اطمینان و اعتماد بالاتری نسبت به تعهدات سنتی برخوردار باشند به همین دلیل است که تعهدات در حقوق فضای مجازی، قواعد کامل تری را نسبت به حقوق تعهدات سنتی می طلبد، با نفوذ فزاینده اینترنت، شخصیت مجازی پیشرو در فعالیت های مختلف بدون داشتن رقیب و چارچوب تقنینی است بطوریکه این شخصیت با سبقت بسیار زیاد از قوانین بین المللی توانسته سهم زیادی در عرصه جهانی کسب نماید و هم چنین امکان اشتراک در تجارب گروه های مختلف ایجاد شده در سالیان متمادی باعث شده ردپای خود را در تمام حوزه های زندگی بشر برجا بگذارد. هر فرد یا جماعتی می تواند بخشی از این فضا را در اختیار گرفته و به نشر آرا و عقاید خود وسایر فعالیت ها بپردازد، اما این امکان بعلت عدم تعاریف قانونی چارچوب حدود اختیارات این شخصیت معایب زیادی دارد و می تواند همچون دیگر وسایل ارتباطی نوین، خود چالشی برای جوامع و حاکمیت ها باشد. و همچنین اینگونه شخصیت های مجازی هیچگونه مرز مشخص قانونی از نظر اقامتگاه و تابعیت در قوانین داخلی و بین الملل نداشته و میتوان آنها را بعنوان اشخاص مجازی فرا بین المللی نام برد لیکن برخلاف شخصیت مجازی، دوشخصیت حقیقی و حقوقی لزوماً تبیین و تعیین قوانین برای شناسایی در عرصه و قلمرو قوانین داخلی و بین المللی را دارا میباشند. حداقل

5. Vaseli-Naseh M. (2006). A comparative study of cybercrime in Iranian law and international documents. Journal of Bar Association; 33(2). (In Persian) .
6. Ansari M, Taheri MA. (2005). Encyclopedia of private law. 1st ed. Tehran: Mehrab Publication. (In Persian).
7. Shayegan SA. (2017). Civil Rights. 1st ed. Tehran: Mehr-e-Kalam Publication. (In Persian) .
8. Safaee H. (2004). Persons and properties. 4th ed. Tehran. Mizan Publication. (In Persian) .
9. Sourani MJ. (2009). A comparative study of direct and representative criminal liability of legal entities in the Iranian and British legal systems. Journal of Proceeding; 138: 45-53. (In Persian) .
10. Katouzian N. (2010). Civil law in the current legal system. 29th ed. Tehran: MIZan Publication. (In Persian) .
11. Kamran-Feizi R, Khatami-Firouzabadi SMA. (2015). Virtual personality formation, how and process. 1st Comprehensive International Conference on Social Sciences in Iran. Tehran: Iran Development Conference Center. (In Persian) .
12. Dehghani F, Kazemi Aliabadi A. (2019). Investigating the role of loneliness and personality traits in students' dependence on virtual social networks. Rooyesh-e-Ravanshenasi; 34: 13-20. (In Persian) .
13. Mousas C, Anastasiou D, Spantidi O. (2018). The effects of appearance and emotion of virtual characters on emotional reactivity. Computers in Human Behavior; 86: 99-108.
14. Wu X, Guo S, Xing G. (2020). Information hiding in motion data of virtual characters. Expert Systems with Applications; 159.
15. Borovikov E, Yershov. (2016). On virtual characters that can see. Procedia Computer Science; 88: 528-533.
16. Vieira RCC, Vidal CA, Cavalcante-Neto JB. (2012). Reproducing virtual characters. Computers & Graphics; 36(2): 80-91.
17. Memar S, Adlipour S, KHaksar F. (2012). Virtual social networks and identity crisis (with emphasis on Iran's identity crisis). Social Studies and Research in Iran; 1(4). (In Persian) .
18. Jalili MJ. (2016). Comparison of traditional electronic signatures. Tehran: Nashre Bartar Publication. (In Persian) .
19. Malakouti R. (2020). Civil procedure. 1st ed. Tehran: Khorsandi Publication. (In Persian) .
20. Damirchili M, Hatami A. (2005). Commercial law in the current legal system. 5th ed. Tehran: Misagh-e-Edalat Publication.
21. Doulat-Abadi AB, Zareian Jahroumi FA. (2013). The impact of cyberspace on national identity and solidarity. Basij Strategic Studies; 16(60). (In Persian) .
22. Sharifi M, Habibzadeh MJ, Eisae-Tafreshi M, Farajih M. (2013). Changes in the criminal liability

بایستی در مراجع قانونگذاری داخلی این موضوع بررسی وقوانین داخلی مورد نیاز تدوین گردد. برای حفظ سلامت اخلاقی جامعه ضرورت دارد که تا حد ممکن ضمن بررسی اخلاقی دارندگان وب سایت‌ها علی الخصوص سایت های بزرگ فعال در شبکه های مجازی نظیر اینستاگرام، تلگرام، یوتیوب، واتس آپ و گواهی مطلوبیت اخلاقی برای ایشان صادر و اشخاص فریبکار جاعل و کلاهبردار مجازات گردند در این صورت است که با حکومت نگرش مثبت و سازگاری خلاقانه اخلاق محور بین منافع فردی و سازمانی اشخاص در استفاده از امکانات سخت افزاری-نرم افزاری فناوری اطلاعات در فضای مجازی بهره وری اجتماعی به حداکثر خواهد رسید.

ملاحظه های اخلاقی

موضوعات اخلاقی همچون؛ سرقت ادبی، رضایت آگاهانه؛ انتشار چندانگانه و ... در پژوهش حاضر موردتوجه قرار گرفته‌اند.

واژه نامه

1. Information technology	فناوری اطلاعات
2. Social-political development	تحولات سیاسی-اجتماعی
3. Ethical problems	مشکلات اخلاقی
4. Philosophy of ethics	فلسفه اخلاق
5. Privacy	حریم خصوصی
6. Ethical responsibility	مسئولیت اخلاقی
7. Real person	شخص حقیقی
8. Legal person	شخص حقوقی
9. Business law	قانون تجارت
10. Electronical character	شخصیت الکترونیکی
11. Social network	شبکه اجتماعی
12. Global trade organization	سازمان تجارت جهانی
13. International trade law	حقوق تجارت بین المللی
14. Individual ethics	اخلاق فردی
15. Science of ethics	علم اخلاق

References

1. Abedini H. (2016). Investigating the impact of cyberspace on user ethics. Tehran: National Conference on Electrical, Computer and Mechanical Engineering Science and Technology of Iran. (In Persian).
2. Bakhtiari A. (2012). A Study of ethical norms in cyberspace (Internet). Journal of Media Studies; 12. (In Persian).
3. Fathi Y, Shahmoradi K. (2017). Extent and scope of privacy in cyberspace. Journal of Legal Justice; 81(99). (In Persian).
4. Al-Kajbaf H. (2011). Private international law. Tehran: Jungle Publication. (In Persian) .

26. Foruzanfar M, Molla-Hosseini A. (2017) Ethical style design of technology adoption in small and medium enterprises. *Ethics in Science and Technology*; 13(3): 57-63. (In Persian) .
27. Tolendano M, Avidar R. (2016). Public relations, ethics, and social media: A cross-national study of PR practitioners. *Public Relations Review*; 42(1): 161-169 .
28. Schloss RW. (2020). The highly visible radiologist: Ethics of social media use in radiology. *Clinical Imaging*. (In press) .
29. Tubaro P. (2019). Whose results are these anyway? Reciprocity and the ethics of “giving back” after social network research. *Social Network*. (In press).
- of legal entities in Iran. *Legal Journal of Justice*; 82. (In Persian).
23. Mahmoudikia M, Baharlou M, Arshadi N. (2014). The relationship between personality traits and moral leadership. *Ethics in Science and Technology*; 9(3): 64-74. (In Persian) .
24. Alamzadeh-Nouri M. (2009). Destination of ethical development. *Hawzah Pegah*; 265: 25-32. (In Persian) .
25. Mehrpour H, Madani-Bajestani M, Hazhbar-Kalali SS. (2018). Ethical good faith in the legal works of cyberspace. *Ethics in Science and Technology*; 14(20). (In Persian).